

Η ΙΟΥΛΑΪΚΗ ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΑ
ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ*
(ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΘΕΩΡΙΩΝ)

ΥΠΟ

ΣΑΒΒΑ ΧΡ. ΑΓΟΥΡΙΔΗ δ. Θ.

ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ

5. 'Ο August Freiherrn von Gall¹ δέχεται τὴν ἐπὶ Παλαιστινοῦ ἐδάφους συνύπαρξιν δύο ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων ἐσχατολογιῶν, τῆς παρσιτικῆς ὑπερβατικῆς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐλπίδος καὶ τῆς ἐθνικῆς Ἰουδαϊκῆς. Ἀκόμη καὶ ἡ προσέγγισις καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀναμίξεως τῶν δύο ἐσχατολογιῶν ἐπὶ Παλαιστινοῦ ἐδάφους οὐδέποτε ὑπῆρξε πλήρης, ὠρισμένα δὲ στοιχεῖα οὐδέποτε συνεχωνεύθησαν². Ἀναλόγως τῶν περιστάσεων πότε ἐπικρατεῖ μεταξὺ τοῦ λαοῦ ἡ μία ἄποψις, πότε ἡ ἄλλη. Ἡ ἐθνικοπολιτικὴ ἐλπίς ἐπικρατεῖ καθ' οὓς χρόνους φαίνονται πραγματοποιούμεναι αἱ ἐθνικαὶ προσδοκίαι, εἴτε ἐπίσης ὁσάκις αἱ ἐσωτερικαὶ περιστάσεις παρουσιάζονται ὅπως ἀντίθετοι πρὸς τὰς λαϊκὰς προσδοκίας³. Τὴν ἐλπίδα τῆς ἐλεύσεως ἐνὸς ἐπιγείου Μεσσιῶν εὐρίσκομεν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Κ. Διαθήκης μονίμως μόνον ἐντὸς ἐνὸς κύκλου σωβινιστῶν Ἰουδαίων. Ἡ ἄνοδος τῆς δυνάμεως τοῦ κύκλου τούτου ἔφερε τὴν ἐλπίδα ταύτην εἰς τὸ ἐθνικὸν προσκήνιον. Ἐξ ὅσων εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ ἔργου του ἰσχυρίζεται ὁ Von Gall οὐδαμοῦ ἐκτίθεται σαφῶς καὶ ἀπεριφράστως ποίαν ἐκ τῶν δύο ἐσχατολογιῶν θεωρεῖ ὡς τὴν κρατοῦσαν κατὰ τὴν περίοδον τῆς δημοσίας δράσεως τοῦ Κυρίου. Πάντως ἐκ τῆς ἐξηγήσεως τῆς εὐαγγελικῆς ἐσχατολογικῆς ὁρολογίας φέρεται δεχόμενος ὡς διαχύτους ἐν τῷ λαῷ τὰς ἰδέας περὶ ὑπερβατικῆς καὶ καθολικῆς βασιλείας καὶ περὶ προϋπάγοντος Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου⁴.

Ἐπειδὴ ἀπόψεις ὡς αἱ τοῦ Von Gall περὶ τῆς προσελεύσεως, ἐξελίξεως καὶ περὶ τῆς κατὰ τοὺς καινοδιαθηκικοὺς χρόνους καταστάσεως τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας, στηριζόμεναι κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 81.

1. Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, Eine Religionsgeschichtliche Studie zur Vorkirchlichen Eschatologie, Heidelberg, 1926.

2. Αὐτόθι, σελ. 382 ἐξ.

3. Αὐτόθι, σελ. 352.

4. Αὐτόθι, σελ. VIII· 409 ἐξ.

τοῦ Bousset ¹ καὶ τοῦ Reitzenstein ², ἔχουν κατὰ τὰς ἡμέρας μας διὰ τοῦ Bultmann ἀσκήσει τοσαύτην ἐπὶ τῆς ἐρεῦνης τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐπίδρασιν, θεωροῦμεν ἐπάναγκες νὰ ἐνδιατρίψωμεν ὀλίγον ἔτι περὶ αὐτάς.

Κατὰ τὸν Von Gall, ἐν τῇ προαιχμαλωσιακῇ Ἰουδαϊκῇ γραμματείᾳ δὲν ὑπῆρχεν ἡ προσδοκία τῆς ἐν τῷ μέλλοντι σωτηρίας (Heilshoffung) ³. Ἡ προσδοκία αὕτη, ὡς εὔρηται ἐν τῇ γραμματείᾳ τῆς μεταιχμαλωσιακῆς ἐποχῆς, εἶνα προῖον τῆς περσικῆς ἐπὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἐπιδράσεως ⁴. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ περσικοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, διαπιστοῦται, κατὰ τὸν Von Gall, ἐξέλιξις καὶ ἐπὶ τὸ ὑπερβατικὸν μεταβολὴ τῶν ἐσχατολογικῶν ἐννοιῶν τῆς παλαιότερας θρησκείας τοῦ Ahura Mazda. Οὕτω κατὰ τὰς τελευταίας πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδας εὐρίσκομεν, ὡς ἀπέδειξεν ὁ R. Reitzenstein, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἐδάφους γνωστικὰς-Ἰρανικὰς θρησκευτικὰς ὁμάδας (Gnostisch-zaraturistische Sekte). Ἐν τῇ μανδαϊκῇ φιλολογίᾳ καὶ βραδύτερον ἐν τῷ μανιχαϊσμῷ ἔχομεν τὰς μαρτυρίας τῆς πίστεως τῶν Noserim, ἧτοι τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν γνωστικῶν ὁμάδων. Ἐντὸς αὐτῶν ἡ παλαιὰ θρησκεία τοῦ Ζαρατούστρα ἀνεπτύχθη εἰς βάθος καὶ ἀνεκαινίσθη πνευματικῶς διὰ τῆς περιφρονήσεως πρὸς τὴν ὕλην, διὰ τῆς ταυτίσεως τοῦ κακοῦ μετ' αὐτῆς, διὰ τῆς πίστεως ὅτι ἡ ψυχὴ ἐλευθεροῦται ἐκ τῆς ὕλης ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀνάστασις τοῦ σώματος ἐμφανίζεται ἐδῶ ὡς ἄνοδος τῆς ψυχῆς εἰς τοὺς οὐρανοὺς μετὰ τὴν διὰ τῆς βαθυτέρας ἑαυτῆς γνώσεως ἀπελευθέρωσιν ἐκ τῶν δεσμῶν τῆς ὕλης. «Οὕτως ἡ περσικὴ ἰδέα περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ σώματος πληροῦται ὅλως πνευματικοῦ χαρακτῆρος, μετατρέπεται δὲ εἰς ἄνοδον εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Ἐπίσης ἡ ἰδέα τῆς ἀνανεώσεως τοῦ κόσμου προσλαμβάνει νέον νόημα διὰ τῆς διαλύσεως τοῦ ὕλικου ἐντὸς τοῦ αὔλου, τοῦ γηίνου ἐντὸς τοῦ Θεοῦ» ⁵.

Ὁ Ἰουδαϊσμός ἠκολούθησε κατὰ πόδας τὴν ἐξέλιξιν ταύτην τοῦ παρσισμοῦ. Αἱ περὶ ὧν ἀνωτέρω θρησκευτικαὶ ὁμάδες ἤσκησαν, κατὰ τὸν Von Gall, τεραστίαν ἐπὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπίδρασιν. Τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἐπίδρασιν τῶν νέων ἀπολυτρωτικῶν ἰδεῶν εὐρίσκει οὗτος ἐνίοτε μὲν περιορισμένην εἰς στενοὺς τινὰς κύκλους, τοὺς ἀπο-

1. Hauptprobleme der Gnosis, 1907· Kyrios Christos, 1913· Die Religion des Judentums, 1926.

2. Das Mandaische Buch des Herrn der Grösse und die Evangelienüberlieferung, Heidelberg, 1919· Das Iranische Erlösungsmysterium, 1921.

3. Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, σελ. 7 ἔξ.

4. Αὐτόθι, σελ. 156 ἔξ.

5. Αὐτόθι, σελ. 163.

καλυπτικούς, ἐνίοτε δὲ θεωρεῖ ὡς εἰσχωρήσασαν εὐρύτερον μεταξὺ τοῦ λαοῦ¹. Ἡ χαρακτηριστικὴ τῆς ἐποχῆς (ἢ τῶν ἀνωτέρω κύκλων;) φιλολογία εἶναι ἡ ἀποκαλυπτικὴ. «Αὕτη ἀποτελεῖ ἰδιόμορφον φαινόμενον, μὴ Ἰουδαϊκὸν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, κατὰ τε τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον»². Περαιτέρω ὅμως τὰ ἀποκαλυπτικὰ ἔργα δηλοῦνται σαφέστερον ὡς ἐκφράζοντα τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἐδάφους μίξιν τῆς ὑπερβατικῆς παρσιτικῆς προσδοκίας τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς ἐθνικῆς Ἰουδαϊκῆς ἐλπίδος. «Τὰ συγγράμματα τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ αἰῶνος οὐδαμῶς δεικνύουν μίαν ὄλως καθαρὰν καὶ ἀδιάφθορον κοσμοθεωρίαν. Ἰουδαϊσμός καὶ παρσισμός συγχωνεύονται, πρόκειται μόνον περὶ ἐκάστοτε μεγαλυτέρας ἢ μικροτέρας ἐμφάσεως ἐκατέρας ἐκ τῶν δύο ἀπόψεων»³.

Ἡ ἰδέα περὶ Πρώτου Ἀνθρώπου, ἢ περὶ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου, κατὰ τὴν προχριστιανικὴν περίοδον ἦτο γνωστὴ μόνον «εἰς τινα περιφερειακὰ σημεῖα»⁴, κυρίως μεταξὺ τῶν Noserim, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν Ἰουδαϊκῶν κύκλων, οἱ ὅποιοι μετ' ἀδιαφορίας, ἂν μὴ μετ' ἐχθρότητος, ἀπέβλεπον πρὸς τὴν μεσσιανικὴν ἐλπίδα⁵. Ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστῆς καὶ ὁ Κύριος προέρχονται, κατὰ τὸν Von Gall, ἐκ τῶν Noserim. Ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ διὰ πρώτην φορὰν ἢ διὰ πνευματικοῦ νοήματος πληρωθεῖσα ἰδέα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐνοῦται μετὰ τῆς Ἰρανικῆς παραστάσεως περὶ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου⁶. Τὴν παράστασιν αὐτὴν ἔλαβε παρὰ τῶν Noserim ὁ Ἰησοῦς καὶ ἐφήρμοσεν εἰς ἑαυτὸν συνδέσας αὐτὴν μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ⁷. Ἦτο ἡ ἱεροσολυμητικὴ κοινότης ἐκείνη ποῦ ἀπέδωκεν εἰς τὸν Ἰησοῦν ὡσαύτως τοὺς τίτλους Χριστὸς (Μεσσίας) καὶ Υἱὸς Δαυὶδ, ὡς βασιλεῖα δὲ τῶν Ἰουδαίων, ὡς Μεσσίαν, τὸν ἐκήρυξαν μετὰ τὴν ἀνάστασιν οἱ ὄπαδοί του. «Οὕτω διὰ πρώτην φορὰν τώρα, ἐν τῇ πρώτῃ Ἰουδαϊκῇ κοινότητι ὁ «Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου» καθίσταται τίτλος τοῦ Μεσσίου. Αἱ Ἰουδαϊκαὶ ἐθνικαὶ ἐλπίδες ἦσαν παρὰ τοῖς Μαθηταῖς τοῦ Ἰησοῦ ἰσχυρότεραι ἢ αἱ ὑπερβατικαὶ πνευματικαὶ ἐκ τοῦ Ἰρὰν εἰσχωρήσασαι ἰδέαι (Πράξ. I, 6)»⁸. Παρὰ τῷ Παύλῳ, κυρίως δὲ καὶ κατ' ἐξοχὴν παρὰ τῷ Ἰωάννῃ ἐπανευρίσκειται, κατὰ τὸν Von Gall, ἡ ἀποψις τοῦ Ἰησοῦ ἐλευθέρῃ τῶν Ἰουδαϊκῶν προκαταλήψεων.

1. Αὐτόθι, σελ. 262 ἐξ.

2. Αὐτόθι, σελ. 265.

3. Αὐτόθι, σελ. 353.

4. Αὐτόθι, σελ. 411.

5. Αὐτόθι, σελ. 412.

6. Αὐτόθι, σελ. 263.

7. Αὐτόθι, σελ. 433.

8. Αὐτόθι, σελ. 439-440.

9. Αὐτόθι, σελ. 441 ἐξ.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐσφαλμένης γραμμῆς κινουῦνται καὶ οἱ ἀπόψεις τοῦ Hans Windisch ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπίδρασιν τῆς συγχρόνου τῆ Καινῆ Διαθήκης ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας¹. Καὶ κατ' αὐτόν, ὁ Ἰησοῦς ἐσταυρώθη ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων Ἐθνικιστῶν, διότι ἦτο ἐναντίον τοῦ μεσσιανικοῦ πολέμου. Ἄλλ' ἡ πνευματικὴ καὶ ὑψηλὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐσχατολογία ἐξέπεσον ἐντὸς τῆς πρώτης κοινότητος. «Αἱ ἰουδαϊκαὶ περὶ Μεσσίου εἰκόνες ἐγοήτευσαν τὴν σκέψιν τῶν πιστῶν. Αἱ χριστιανικαὶ γραφαὶ διέσωσαν στοιχεῖα τοῦ φιλοπολέμου μεσσιανισμοῦ καὶ μᾶς πλουτίζουν τὰς γνώσεις περὶ τοῦ μεσσιανικοῦ πολέμου ἐν τῇ ἰουδαϊκῇ ἐσχατολογίᾳ»². Οὐ μόνον ἐν τοῖς Συνοπτικοῖς Εὐαγγελίοις, ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταύταις ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Παύλου ἡ ἀναμονὴ τῆς Δευτέρας Παρουσίας τοῦ Ἰησοῦ συνδέεται πρὸς εἰκόνας καὶ παραστάσεις τοῦ μεσσιανικοῦ πολέμου³. Ἡ καθαρότης τῆς περὶ τῶν ἐσχάτων διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ ἀποκαθίσταται, καὶ κατὰ τὸν Windisch, ἐν τῷ Τετάρτῳ Εὐαγγελίῳ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ β' αἰῶνος.

Εἰς τὰ αὐτὰ πορίσματα καταλήγει ἡ ἐπὶ τοῦ τετάρτου Εὐαγγελίου ἔρευνα τοῦ ἐγκρίτου ἔρευνητοῦ τῶν ἡμερῶν μας Rudolf Bultmann, ὅστις ἐπίσης ὅλως αὐθαιρέτως δέχεται ὡς μεταγενεστέρας εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο προσθήκας ἅπαντα τὰ ἐν τῇ ἀληθεῖ ἐννοίᾳ εἰς τὰ ἔσχατα ἀναφερόμενα χωρία. Ἐπὶ πλέον καὶ παρὰ τῷ Bultmann ἡ ἰουδαϊκὴ πραγματοκρατικὴ - ἱστορικὴ ἐσχατολογία εἰς πλείστας ὅσας περιπτώσεις διαλύεται εἰς ἀπλὴν ψυχολογίαν. Ὁ «ἡγαπημένος μαθητής», ἀκολουθήσας καὶ ἐν τούτῳ τὸν Διδάσκαλόν του, ἐδέχθη τὸ ἔσχατον ὡς πραγματικὴν καὶ ὑπαρξιστικὴν ἀπόφασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐνώπιον τοῦ ἀποκαλυπτομένου Θεοῦ. Ὁ Ἰωάννης ἐπέστρεψε κατ' αὐτόν τὸν τρόπον εἰς τὸ ἀρχαιότερον στρώμα τῆς παραδόσεως, τὸ ὁποῖον προηγεῖται τῆς ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ Πέτρου ἰουδαϊζούσης ἐπιδράσεως, ὅπως αὕτη ἅπαντ' εἰς τὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια⁴!

Αἱ ἀπόψεις αὗται τῆς Σχολῆς, εἰς ἣν ἀνήκουν οἱ von Gall, Windisch καὶ Bultmann, στηρίζονται ἐπὶ ὅλως αὐθαιρέτου φιλολογικῆς ἐπὶ τῶν κειμένων κριτικῆς καὶ ἐπὶ ἀληθοῦς παραγνωρίσεως τῶν γνωστῶν ἱστορικῶν δεδομένων. Οἱ πλείστοι τῶν συγχρόνων ἔρευνητῶν τῆς Π. Διαθήκης δέχονται τὴν γνησιότητα τῶν περὶ εὐτυχῶς μέλλοντος περικοπῶν τῶν προαιχμαλωσια-

1. Der Messianische Krieg und das Urchristentum, Tübingen, 1909.

2. Αὐτόθι, σελ. 81.

3. Αὐτόθι, σελ. 70.

4. Das Evangelium des Johannes, Göttingen, 1941 (Kritisch - Exegetischer Kommentar über das Neue Testament, Begründet von H. A. W. Meyer, II, 10 Aufl.) Die Eschatologie des Johannes - Evangeliums - Zwischen den Zeiten, 1928, σελ. 4-22 («Glauben und Verstehen», Gesammelte Aufsätze, Tübingen, 1933, σελ. 134-152).

κῶν προφητικῶν ἔργων¹. Τὰ περὶ ἐπιδράσεως τῆς Ἰρανικῆς θρησκείας ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων ἔχουν σήμερον ἄλλως ἐν τῇ ἐρευνῇ ἢ πρὸ 20ετίας². Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ Daniel Rops ἐκφράζει τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος σύγχρονον ἀποψιν, ὅταν λίαν εὐστόχως παρατηρῇ: «Τοιαῦται ἐπιδράσεις συνήντων ἀντίστασιν, ἡ δὲ ἀντίστασις ἔναντι αὐτῶν ἦτο μία ἐκ τῶν κυρίων ὁδῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Ἰουδαϊκὴ σκέψις ὠδηγήθη εἰς τὸν προσδιορισμὸν ὄρισμένων σημείων τῆς διδασκαλίας της»³. Ἐπειτα ἡ ἀντίδρασις εἰς τὰς θεωρίας περὶ προελεύσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐκ τοῦ μανδαϊσμοῦ ὑπῆρξεν ἀπ' ἀρχῆς ἔντονος, βμίνει δὲ διαρκῶς αὖξουσα. Ἀντεσάχη δηλ. εἰς τὰς θεωρίας τοῦ Reitzenstein κ. τ. ἄ. ὅτι ὁ μανδαϊσμός εἶναι ἐκχριστιάνισις ἀνατολικοῦ τινος γνωστικοῦ συστήματος, οὐχὶ δὲ ἡ γνωστικὴ βᾶσις τοῦ χριστιανισμοῦ⁴.

Εἶναι ἐξ ἄλλου ἐμφανῆς ἡ προσπάθει τῶν ἀνακαλυπτόντων διαρκικὰ στοιχεῖα εἰς τὰ ἱερὰ κείμενα νὰ συγχρονίσουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ νὰ καταστήσουν ἀποδεκτὰς εἰς τὸν νεώτερον ἄνθρωπον τὰς ἐσχατολογικὰς ἰδέας καὶ εἰκόνας τῆς Κ. Διαθήκης καὶ τοῦ συγχρόνου αὐτῇ Ἰουδαϊσμοῦ. Ἐκδηλοῦται παρ' αὐτοῖς ἢ καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν παρατηρουμένη φιλοσοφικὴ προκατάληψις, ἥτοι ἡ προτίμησις τοῦ καθολικοῦ (universal) ἔναντι τοῦ ἐπὶ μέρους καὶ συγκεκριμένου (particular). Ἡ προκατάληψις αὕτη τῆς νεωτέρας Θεολογίας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ὀρθολογιστικῆς καὶ ἀντιϊστορικῆς Διαφωτίσεως κατὰ τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἐπὶ μέρους δὲν ἀποτελεῖ μόνον τὴν ἀφετηρίαν τῶν μεταξὺ φιλοσοφίας καὶ ἀποκαλύψεως παρεξηγήσεων ἀλλ' ὡσαύτως καὶ τὴν ῥίζαν τῆς μὴ κατανοήσεως αὐτῶν τούτων τῶν στοιχείων τῆς βιβλικῆς Θεολογίας. Εἶναι εὐλογον νὰ στενοχωρῇ τοὺς νεωτέρους ὁπαδοὺς τῆς μεταφυσικῆς ἐρμηνείας τῶν βιβλικῶν κειμένων ἢ ἔμφασις τῆς ἐνιαίας βιβλικῆς μαρτυρίας ἐπὶ τοῦ ἐπὶ μέρους καὶ συγκεκριμένου ὡς καὶ ἡ ἐπὶ ὀριζοντίας γραμμῆς ἱστορικοπραγματοκρατικῆ βιβλικῆ προσδοκία.

6. Ὁ **Paul Volz** ἐρευνᾷ τὰ περὶ τῆς συγχρόνου τῇ Κ. Διαθήκῃ ἐσχατολογίας ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὡς οἱ ἀνωτέρω ἐρευνηταὶ γενικῶν γραμμῶν. Θεω-

1. Max Loehr, A History of Religion in the Old Testament, N. York, 1936, σελ. 175.

2. Ed. Meyer, Ursprung und Anfänge des Christentums, τόμ. 2, 1921, σελ. 51.

3. Israel and the Ancient World, London, 1949, σελ. 269.

4. H. Lietzmann, «Ein Beitrag zur Mandäerfrage», Sitzungsberichte der Preuss. Akademie der Wiss. Phil.-Hist. Kl., 1930· Alfred Loisy, «Le Mandéisme et les Origines Chrétiennes», 1934· M. J. Lagrange, «La Gnose Mandéenne et la Tradition Evangélique», R. B., 1928· J. Thomas, «Le mouvement Baptiste en Palestine et Syrie» (150 Av. J. C. — 800 Apr. J. C.), 1935.

ροῦμεν, παρά ταῦτα, ἐπάναγκες νὰ κάμωμεν μνειάν αὐτοῦ ἐνταῦθα, διότι ἡ δευτέρα ἔκδοσις τοῦ ὀγκώδους ἔργου του «Ἡ Ἑσχατολογία τῆς Ἰουδαϊκῆς Κοινότητος κατὰ τοὺς Καινοδιαθηκινούς χρόνους», 1934, ἀποτελεῖ, καθόσον γνωρίζομεν, τὴν πλέον πρόσφατον λεπτομερῆ καὶ διονυχιστικὴν ἔρευναν τοῦ θέματος εἰς τὴν γερμανικὴν¹. Καὶ οὗτος διακρίνει σαφῶς μεταξὺ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας τῶν χρόνων τῆς Κ. Διαθήκης. Εἰς τὴν ἐξέλιξιν ἀπὸ τῆς παλαιᾶς εἰς τὴν νέαν συνετέλεσαν οἱ ἀκόλουθοι παράγοντες: α) Οἱ Ἰουδαῖοι τῶν χρόνων τοῦ Κυρίου ἔχουν κατανόησιν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας καὶ τοῦ σύμπαντος, τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς οἰκοδομῆς τοῦ κόσμου. β) Ὁ ἀτομισμὸς (Individualismus). γ) Ὁλονὲν καὶ περισσότερον τὰ ὄρια τοῦ ἔθνους ὑπερτηδῶνται καὶ κατανοεῖται ἡ ἀξία τῆς ψυχῆς. δ) Ἡ ἀνάπτυξις τῆς δαιμονολογίας ἰδιαίτατα μεταξὺ τοῦ λαοῦ. ε) «Ἡ κυριαρχοῦσα εἰς εὐρεῖς κύκλους τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ἀπαισιόδοξος καὶ διαρχικὴ διάθεσις»².

Τὰ διάφορα στοιχεῖα τῆς νέας ἐσχατολογίας δὲν ἐγεννήθησαν, βεβαίως, διὰ μιᾶς, ἡ δὲ προέλευσις των ἐκ τῆς παλαιᾶς ἐθνικῆς προσδοκίας πρέπει νὰ νοηται ὡς ἐσωτερικὴ μᾶλλον ἐξέλιξις ἢ ὡς χρονικὴ. Αὗται αὗται αἱ βραδύτεραι πλήρεις ἀπαισιοδοξίας Ἀποκαλύψεις τοῦ Βαροῦχ καὶ Ἐσδρα ἀγωνιοῦν διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν παλαιῶν ἐθνικῶν ὑποσχέσεων περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ Ἰσραήλ. «Ὅσοι ὅμως ἐστάθησαν μακρὰν τῶν ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀγώνων, ὡς π.χ. ὁ συγγραφεὺς τοῦ Σλαυονικοῦ Ἐνώχ, ἠδύναντο νὰ εὗρουν τὴν γαλήνην καὶ τοὺς εὐρεῖς ὀρίζοντας τῆς καθαρῶς ἀνθρωπίνης ἐσχατολογίας. Ὅμοίως ὁ ἑλληνιστικὸς ἰουδαϊσμὸς ἐνωρὶς καὶ εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν ἢ ὁ παλαιστινὸς ἀπεμακρύνθη τῶν ἐθνικῶν διαφορόντων καὶ ἐξηνθρώπισε τὴν ἐσχατολογίαν³. Ὁ ἰουδαϊσμὸς μετέχει τοῦ συγκρητιστικοῦ χαρακτῆρος τῶν χρόνων ἐκεῖνων, ἡ δὲ δύναμις τῶν νέων ἰδεῶν ἐκδηλοῦται καὶ ἐν τούτῳ, ὅτι αὗται εἰσέρχονται ἐντὸς τῆς ἐθνικῆς ἐσχατολογίας καὶ ὑποτάσσουν τὴν παλαιὰν πολιτικὴν ἰδεολογίαν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς συστηματοποίησιν τῶν ἐσχατολογικῶν ἐννοιῶν κατήνησεν ἡ ἐθνικὴ ἐσχατολογικὴ ἐλπίς εἰς περίοδον προεισαγωγικὴν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἃν καὶ τοῦτο συνέβη κάπως βραδύτερον (ὀλίγον πρὸ τοῦ 100 μ. Χ.).

Ἐν τῇ περὶ Κρίσεως διδασκαλίᾳ τῆς νέας ἐσχατολογίας ἀντικείμενον τῆς Κρίσεως δὲν εἶναι οἱ λαοὶ καὶ τὰ ἔθνη ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος κα-

1. Die Eschatologie der Jüdischen Gemeinde im neutestamentlichen Zeitalter nach den Rabbinischen, Apokalyptischen und Apokryphen Literatur dargestellt, Zweite Aufl. des Werkes «Jüdische Eschatologie Von Daniel bis Akiba», 1934, Verlag Von J. O. B. Mohr, Paul Siebeck, Tübingen.

2. Αὐτόθι, σελ. 69.

3. Αὐτόθι, σελ. 70.

θόλου. Ἡ Κρίσις μετατρέπεται εἰς δικαστήριον, πρὸ τοῦ ὁποίου ἐμφανίζονται πάντες, ἀγαθοὶ καὶ κακοί. Ἡ ἐξητομικευμένη παγκόσμιος Κρίσις εἶναι τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς ἐξελιξεως ¹.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως διδασκαλίαν ὁ Volz εὐρίσκει τὴν καθολικὴν ἀνάστασιν διδασκομένην ἐν Ἑνώχ 51, 1^ο. Ἴδου ἐν συνόψει τι σημαίνει ἡ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἑνώχ περὶ ἀναστάσεως καὶ μέσης καταστάσεως τῶν ψυχῶν διδασκαλία, κατὰ τὸν Volz: α) Οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἐκλεκτοὶ ἀμέσως μετὰ θάνατον ἔρχονται ὡς πνεύματα εἰς τὸν οὐρανόν. β) Ὑπάρχει παραλλήλως ἡ παράστασις τοῦ Ἄδου ὡς τοῦ τύπου συγκεντρώσεως ὄλων τῶν κεκοιμημένων πρὸ τῆς ἀναστάσεως. γ) Οἱ κατόπιν ἀτυχήματος τινος θανόντες δίκαιοι πλανῶνται ὡς πνεύματα, συγκεντροῦνται δὲ μόνον κατὰ τὴν Κρίσιν. δ) Κατὰ τὴν Κρίσιν οἱ δίκαιοι, οἵτινες ἤδη ζοῦν ἐν οὐρανοῖς μετὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου, θὰ δοξασθοῦν, διότι δι' αὐτοὺς ἡ Κρίσις καὶ τὸ Τέλος σημαίνουν τὴν εἰς τὸ προσκλήνιον ἐμφάνισιν καὶ τὴν ἐντὸς τῆς ἱστορίας νίκην τῶν δικαίων. ε) Κατὰ τὰ κεφ. 71, 102—104 καὶ 108 τοῦ Ἑνώχ οἱ δίκαιοι ἀμέσως μετὰ θάνατον ἀναβαίνουν εἰς τὸν οὐρανόν, οἱ δὲ ἄδικοι κατέρχονται εἰς τὸν Ἄδην ².

Ἡ ἐν τῇ συγχρόνῳ τῇ Κ. Διαθήκῃ Ἰουδαϊκῇ προσδοκία ποικιλία ἀπόψεων ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Μεσσίου σημαίνει ὅτι ἐν τῷ ἔθνει ὑπῆρχον διάφοροι κύκλοι μὲ ἴδιον ἕκαστος Μεσσίαν ³. Πᾶσαι αἱ ἀποχρώσεις τῆς περὶ Μεσσίου προσδοκίας δύνανται νὰ καταταχθοῦν εἰς δύο σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων διακρινόμενας κατηγορίας. Ὡσπερ δύο πόλοι ἀφίστανται ἀλλήλων ἡ καθαρῶς ἀνθρωπίνη ἐθνικὴ μορφή τοῦ Μεσσίου ἀπὸ τῆς μορφῆς τοῦ ὑπεργήνιου αἰωνίου φορέως τῆς σωτηρίας. Ἡ ἀπόστασις αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς καθολικῆς ἐκείνης ἀλλαγῆς ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς εἰς τὴν πανανθρωπίνην ἐσχατολογίαν ⁴.

Οἱ χρόνοι τῆς σωτηρίας περιγράφονται κατὰ τὸ γνωστὸν ἐκ τῶν ὑποσχέσεων τῆς Π. Διαθήκης πρότυπον. Ἰδεώδη τύπον (Idealtypus) εἰς τὰς περιγραφὰς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀποτελεῖ ἡ ἐποχὴ τῶν Πατριαρχῶν. Ἐπίσης οἱ χρόνοι τοῦ Μωϋσέως ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἡ εὐδαιμονία τῶν πρωτοπλάστων ἐν τῷ Παραδείσῳ ἀποτελοῦν ἀρχέτυπα (Urtypen), κατὰ τὰ ὁποῖα ἐθεωρήθησαν οἱ χρόνοι τῆς σωτηρίας, εἴτε ὑπὸ ἐθνικὸν εἴτε ὑπὸ πανανθρώπινον πρίσμα. «Ὁ πρῶτος ἐκ τῶν ἀρχικῶν τούτων τύπων εὑρηται συχνότερον ἐν τῇ ραββινικῇ φιλολογίᾳ, ὁ δὲ δεύτερος εὑρηται συχνότερον ἐν ταῖς Ἀποκαλύψεσι» ⁵.

1. Αὐτόθι, σελ. 96.

2. Αὐτόθι, σελ. 241.

3. Αὐτόθι, σελ. 262.

4. Αὐτόθι, σελ. 202.

5. Αὐτόθι.

6. Αὐτόθι, σελ. 361 καὶ 417.

Καὶ περὶ τῶν ἀγαθῶν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος προκειμένου ἡ ἰουδαϊκὴ σκέψις χωρεῖ, κατὰ τὸν Volz, ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν εἰς παναθρώπινα πλαίσια. Ἡ ἰουδαϊκὴ ἐσχατολογία τῶν χρόνων τοῦ Κυρίου ἦτο ἀρκούντως προητοιμασμένη καὶ περιελάμβανεν ἐν ἑαυτῇ ἅπαντα τὰ ἀπαιτούμενα στοιχεῖα διὰ τὴν μετάθεσιν ἐντὸς τοῦ ὑπερβατικοῦ χώρου. Ἦτο ὁ ἐθνικοπολιτικὸς χαρακτήρ τῆς παλαιᾶς ἐσχατολογίας, ὅστις προσέδιδεν αὐτῇ ὑλιστικὸν χαρακτήρα. Ἡ ἀπόσπασις τῆς διδασκαλίας περὶ τῶν ἐσχάτων ἐκ τῆς ἐθνικοπολιτικῆς τοῦ ἔθνους ἐλπίδος ᾠδήγησεν εἰς τὴν κατὰ πνευματικὸν τρόπον ἀντίληψιν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἢ τοῦ αἰῶνος τῆς σωτηρίας.

Καὶ ἡ ἐθνικὴ ἐσχατολογία θεωρεῖ κατὰ κανόνα τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονίαν ὡς αἰωνίαν, ἂν καὶ ἡ ἔκφρασις «εἰς τὸν αἰῶνα» δὲν πρέπει, βεβαίως, νὰ νοῆται κατὰ λέξιν, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς δηλοῦσα ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει πέραν τοῦ χρόνου τῆς σωτηρίας. Ἐὰν ὅμως ἐνταῦθα ἡ αἰωνιότης εἶναι μία ἀρνητικὴ ἔννοια, σημαίνουσα ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει πέραν τοῦ χρόνου τῆς σωτηρίας, ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐσχατολογίᾳ ἡ αἰωνιότης προσλαμβάνει τὸ πλήρες αὐτῆς νόημα¹.

Ἐν γένει διατείνεται ὁ Volz ὅτι διὰ τῆς νεωτέρας πνευματικῆς ὁδοῦ τοῦ σκέπτεσθαι καὶ διὰ τῆς ἐξατομικευθείσης προσδοκίας τοῦ ὑπερβατικοῦ (Jenseitshoffnung) δλόκληρον τὸ ἐσχατολογικὸν οἰκοδόμημα ὄντως διεσεισθη, μία πλήρης δὲ μεταβολὴ εἰς τὰς περὶ τοῦ μέλλοντος παραστάσεις συνετελέσθη. Ἡ Παρουσία ὁλονὲν καὶ περισσότερον πλησιάζει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ θανάτου². «Καὶ ὅταν ἀκόμη γίνεται δεκτὴ ἡ ἀνάστασις τοῦ σώματος, τοῦτο συμβαίνει ἔνεκα ἀσυνεπείας καὶ ἐκ τῆς πολλάκις διαπιστωθείσης ἀνάγκης νὰ διατηρηθοῦν ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐσχατολογικῆς προσδοκίας ἀναφανέντα ἐν αὐτῇ στοιχεῖα»³!

Καὶ ὑπὸ τοῦ Volz ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἰουδαῖον τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυρίου νέος τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι. Τὸ ἐπὶ μέρος καὶ συγκεκριμένον χάνει τὴν ἀξίαν του ἐντὸς τοῦ καθολικοῦ· ἡ ἱστορία παύει νὰ εἶναι τὸ «ἐν ᾧ» τῆς λυτρώσεως, ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὡς ἄτομον πλέον, οὐχὶ ὡς ἀναπόσπαστον μέλος τῆς κοινότητος, σώζεται κυρίως εἰπεῖν διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς εἰσόδου εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ὑπερβατικοῦ, ὅπως ἀκριβῶς παρ' Ἑλλήσιν. Διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὰ συμπεράσματα αὐτὰ ὁ Volz, ἀφορμᾶται ἀπὸ ὅλος ἐσφαλμένης φιλολογικῆς ἐπὶ τῶν κειμένων ἐργασίας, αἱ δὲ ἀπόψεις του στεροῦνται ἱστορικοῦ κριτικοῦ ἐρεϊσματος. Διότι ἀνθαιρέτως χρονολογεῖ τινα ἐκ τῶν κειμένων, ἄλλα ἐκλαμβάνει ὡς ἰουδαϊκὰ προϊόντα εἰς τὴν παροῦσαν αὐτῶν μορφὴν, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ταῦτα ἔχουν τύχει μεταγενεστέρως χριστιανικῆς ἐπεξεργασίας, ἄλλα δὲ παρερμηνεύει. Ἐπειτα ἐκ τῶν γνωστῶν ἡμῖν ἱστο-

1. Αὐτόθι, σελ. 407.

2. Αὐτόθι, σελ. 405.

3. Αὐτόθι, σελ. 407.

ρικῶν στοιχείων καὶ γεγονότων τῆς περιόδου μεταξύ 168 π. Χ. καὶ 135 μ. Χ. οὐδὲν ὑποστηρίζει μίαν τοιαύτην ἐρμηνείαν τῶν ἐσχάτων ἀπὸ μέρους τῶν Ἰουδαίων. Ἄπαντες οἱ ἐρευνηταί, τῶν ὁποίων τὰς ἀπόψεις ἐξετάσαμεν, στηρίζουν τὰς ἐρμηνείας των ἐπὶ τῆς ἀναποδείκτου ἱστορικῶς ὑποθέσεως ὅτι μεταξύ τῶν Ἰουδαίων ὑπῆρχον καὶ οἱ διασπασταὶ τοῦ κοινοῦ ἐθνικοῦ μετώπου, ὡς τοῦτο ἐμφανίζεται ἐν τοῖς γνωστοῖς ἡμῖν γεγονόσι τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος περιόδου. Θὰ ἦτο ἄλλωστε πολὺ περιεργον δλόκληρος σχεδὸν ἡ σωζομένη φιλολογία νὰ ἀντιπροσωπεύη τὰς ἀπόψεις τῶν διασπαστῶν τούτων.

Ὅσα ἀνωτέρω λέγονται περὶ τῶν ἀπόψεων τοῦ Volz ἰσχύουν καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν καὶ περὶ τῶν ὁμοίων θεωριῶν ἄλλων μελετητῶν τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας, ἐκ τῶν ὁποίων τοὺς Hermann Strack καὶ Paul Billerbeck δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παρέλθωμεν ἄνευ μνείας. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ μνημειώδους ὑπομνήματός των εἰς τὴν Κ. Διαθήκην ἐκ τοῦ Talmud καὶ τῶν Midrashim λεπτομερῶς καὶ συστηματικῶς ἐκτίθενται τὰ περὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας¹. Ἐκτὸς ἀσημάντων διαφορῶν εἰς τὰς λεπτομερείας, ἐν ταῖς κυρίαις γραμμαῖς οὗτοι εἶναι καθ' ὅλα σύμφωνοι πρὸς τὰς ἀπόψεις τοῦ Volz. Δέχονται καὶ αὐτοὶ διεισδυσιν διαρκικῶν ἰδεῶν ἐντὸς τοῦ συγχρόνου τῆ Κ. Διαθήκης Ἰουδαϊσμοῦ, στηρίζουν δὲ τὰς ἀπόψεις των ταύτας, ὡς καὶ ὁ Volz, κυρίως ἐπὶ πολὺ μεταγενεστέρων εἰς τὰ ἐκ τῆς περιόδου ἐκείνης κείμενα χριστιανικῶν προσθηκῶν, ὡσαύτως δὲ ἐπὶ παρερμηνειῶν τοῦ νοήματος τῶν κυρίων ἐσχατολογικῶν ὄρων.

7. Μεταξὺ τῶν συγχρόνων ἐπιφανῶν ἐρευνητῶν τῆς ἐσχατολογίας τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τῶν χρόνων τῆς Κ. Διαθήκης ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ὁ θεολόγος, φιλόσοφος, μουσικὸς καὶ μέγας ἀνθρωπιστῆς **Albert Schweitzer**, ὁ ὁποῖος ἴδρυσεν νέαν ἰδίαν Σχολὴν τῆς Συνεποῦς Ἐσχατολογίας. Ὁ Schweitzer ἀφορμᾶται ἀπὸ τῶν αὐτῶν ὡς οἱ προηγούμενοι ἐρευνηταὶ προϋποθέσεων, ἐξωθεῖ ὅμως τὰς ἀπόψεις τῶν προηγουμένων μὲ πραγματικὴν «συνέλειαν» εἰς τὰ ἀκραῖα αὐτῶν ἀναγκαστικὰ συμπεράσματα.

Καὶ ὁ Schweitzer ὁμιλεῖ περὶ δύο ἐσχατολογιῶν, τῆς προφητικῆς καὶ τῆς δανιηλικῆς, τῆς ἐσχατολογίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Δαυὶδ καὶ τῆς ἐσχατολογίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου. Ἐν τῆ Κ. Διαθήκῃ δὲν ἔχομεν συνθεσιν τῶν δύο ἐσχατολογιῶν, τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νεωτέρας, διὰ τινος μεταμορφώσεως τῆς παλαιᾶς ὑπὸ τῆς νεωτέρας, ἀλλὰ ἀναμόρφωσιν καὶ ἐξύψωσιν τῆς ἀποκαλυπτικῆς ἐσχατολογίας τῶν Δανιήλ. Ἐνὸς ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἀντιλήψεων τῆς παλαιᾶς προφητικῆς ἐλπίδος². Ἡ Ἰουδαϊκὴ ἀποκαλυ-

1. H. Strack καὶ Paul Billerbeck. *Kommentar Zum Neuen Testament Aus Talmud und Midrasch*, 2ter Teil, C. H. Beck, München, 1928, σελ. 799 ἐξ.

2. *Geschichte der Leben - Jesu Forschung* ἀγγλ. μετάφρ. ὑπὸ W. Montgomery, London, 1922, σελ. 369.

πτική ἐσχατολογία, ὅπως καὶ ἡ παλαιὰ ἐθνικὴ προσδοκία, συνδέεται πρὸς ὀρισμένα ἱστορικὰ γεγονότα. Ἄλλ' ἐνῶ ἡ ἰουδαϊκὴ ἀποκαλυπτικὴ κίνησις συνδέεται πρὸς ὀρισμένους ἱστορικοὺς σταθμούς, ἡ χριστιανικὴ ἀποκαλυπτικὴ οὐδένα σύνδεσμον ἔχει πρὸς σύγχρονα ἱστορικὰ γεγονότα. Ἡ ἀποκαλυπτικὴ κίνησις κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου δὲν ἦλθεν εἰς τὴν ζωὴν ἕνεκα ἱστορικοῦ τινος γεγονότος¹. «Ἡ ἀδιαφορία τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως, ἡ διαγωγὴ τοῦ κόμματος τῶν Φαρισαίων καὶ ἡ ἀδιαφορία τῆς μεγάλης μάζης τοῦ λαοῦ δεικνύουν ὅτι δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἐθνικοῦ κινήματος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους»². Τὸ ἐσχατολογικὸν κίνημα τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυρίου δὲν εἶναι προῖον ἐξωτερικῶν γεγονότων ἀλλὰ δημιουργία δύο προσωποποιήτων, τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τοῦ Ἰησοῦ. Οὗτοι δὲν φέρονται ἐπὶ τοῦ γενικοῦ ἐσχατολογικοῦ ρεύματος τῆς ἐποχῆς. Οἱ ἴδιοι θέτουν «τὸν καιρὸν» εἰς κίνησιν διὰ τῆς δράσεως των καὶ διὰ τῆς δημιουργίας ἐσχατολογικῶν γεγονότων. Ἐπεκράτει πλήρης σιγὴ εἰς τὴν χώραν, ὅταν ἐνεφανίσθη ὁ Βαπτιστὴς κράζων «Μετανοεῖτε, ἤγγικεν ἡ Βασιλεία τῶν οὐρανῶν». Ἡ παλαιὰ ἐθνικὴ ἐσχατολογικὴ ἐλπίς ἀναζωογονεῖται καὶ συγκινεῖ τὴν ἰουδαϊκὴν μάζαν μόνον ὀλίγον πρὸ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπαναστάσεων τοῦ 70 μ. Χ. καὶ τοῦ 135 μ. Χ. Καθ' ὅλην τὴν λοιπὴν χρονικὴν αὐτὴν περίοδον, κατὰ τὸν Schweitzer, δὲν ὑφίστατο ἐθνικὸν κίνημα ἐπηρεᾶζον τὸ κέντρον τῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους.

Πρὸ τοῦ Δανιήλ, κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν, ὁ Μεσσίας ἐθεωρεῖτο ὡς Υἱὸς Δαυὶδ, ὡς ἀπλοῦς ἄνθρωπος. Τὸ πρῶτον ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Δανιήλ ὁ Θεὸς βασιλεύει δι' ἐνὸς ἀγγελικοῦ ὄντος, τὸ ὁποῖον ὁμοιάζει πρὸς Υἱὸν Ἀνθρώπου. Ἡ ἄποψις αὕτη περὶ τοῦ Μεσσίου ἔτυχε περαιτέρω ἐπεξεργασίας ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἐνώχ. Ἡ παλαιὰ μεσσιανικὴ ἐσχατολογία τῶν Προφητῶν ὑποκατεστάθη ὑπὸ τῆς νέας ἐσχατολογίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου. Ὅ,τι ἀποτελεῖ ἐμπόδιον εἰς τὴν ἀποδοχὴν μιᾶς καθολικῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἀποκαλυπτικῶν ἰδεῶν κατὰ τὸν Α' π. Χ. αἰῶνα εἶναι τὸ βιβλίον Ψαλμοῦ τοῦ Σολομῶντος. Τὸ Ἀπόκρυφον τοῦτο καλύπτει νὰ ἔλειπε διὰ τὸν Schweitzer! Οὗτος ὅμως ὑπερρικᾶ τελικῶς καὶ τὸ ἐμπόδιον τοῦτο: «Ἄλλ' οἱ Ψαλμοὶ τοῦ Σολομῶντος», ἐρωτᾷ, «δὲν ἀποδεικνύουν ζωηρὰν ἐσχατολογικὴν κίνησιν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τοῦ Πομπητοῦ; Δὲν νομίζω, ἀπαντᾷ. «Κατὰ τὴν μελέτην τῶν χρόνων τοῦ Ἰησοῦ πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι αἱ περιστάσεις τοῦ περιβάλλοντος δὲν ἔχουν ἐσχατολογικὸν χαρακτῆρα. Ἡ καταστροφὴ τῆς Ἱερουσαλήμ (70 μ. Χ.) σημειοῖ μετὰ τὴν μακκαβαϊκὴν ἐπανάστασιν τὴν ἐπομένην στροφὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀποκαλυπτικῆς ἐλπίδος, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν βιβλίων τοῦ Βαρούχ καὶ τοῦ Ἑσδρα»³. Αἱ

1. Αὐτόθι, σελ. 362.

2. Αὐτόθι, σελ. 368.

3. Αὐτόθι σελ. 370β.

Ἀποκαλύψεις τοῦ Βαροῦχ καὶ τοῦ Ἔσδρα κατὰ τὸ τέλος τοῦ α' μ.Χ. αἰῶνος, μετὰ τὰς ἐντυπώσεις τῆς ἐπαναστάσεως καὶ καταστροφῆς τοῦ 70 μ.Χ., πραγματοποιοῦν μίαν σύνθεσιν τῶν δύο ἔσχατολογιῶν, προτείνουσαι ἐν εἰδός «μεσοβασιλείας», μίαν διδασκαλίαν ἣν εὐρίσκουν τινὲς καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἀποκάλυψιν.

Ὡς κυρίαν πηγὴν διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἔσχατολογίας τῶν χρόνων τοῦ Ἰησοῦ θεωρεῖ ὁ Schweitzer τὰ δύο πρῶτα Εὐαγγέλια καὶ τὰς Ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου. «Ὅτι οἱ χριστιανοὶ οὐδόλως διέκριναν μετὰ τῆς ἰδικῆς των ἔσχατολογίας καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς εἶναι φανερὸν ἀπὸ τὸν ὅλον χαρακτῆρα τῆς πρώτης ἀποκαλυπτικῆς θεολογίας, οὐχὶ δὲ ὀλιγώτερον ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου»¹. Ἡ ἔσχατολογία τῆς Κ. Διαθήκης, κατὰ τὸν Schweitzer, συνδέεται ἐν τοῖς πρόσθεν μὲ τοὺς Ψαλμοὺς τοῦ Σολομῶντος, τὸν Ἐνώχ καὶ τὸν Δανιήλ, ἐν τοῖς ἐπομένοις δὲ μὲ τὰς Ἀποκαλύψεις τοῦ Βαροῦχ καὶ τοῦ Ἔσδρα. Τὸ μοναδικὸν καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἔσχατολογίας τοῦ Ἰησοῦ τίθεται παρὰ ταῦτα ἐκτὸς ἀμφισβητήσεως. Τὸ ἄμεσον τῆς καταστάσεως καὶ ἡ ἐκ τῶν ἔσω φωνὴ συνιστοῦν τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ἀπλότητα τῆς ἔσχατολογίας ταύτης. Βεβαίως, ἡ ἔσχατολογία τῶν χρόνων τοῦ Κυρίου δεικνύει τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἔσχατολογίας τῶν ἀρχαίων Προφητῶν κατ' ἄνευ προηγουμένου τρόπον. Ἀλλὰ τὴν ἐπίδρασιν αὐτὴν εὐρίσκει ὁ Schweitzer κυρίως εἰς τὸ ἠθικὸν βάθος τῆς ἔσχατολογίας τῶν Συνοπτικῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔσχατολογίαν τῶν Ψαλμῶν τοῦ Σολομῶντος. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ τελευταίου τούτου ἀποκρύφου ἔργου ἀρχεται, κατὰ τὸν Schweitzer, ἡ περίοδος τῆς ἀπλοποιήσεως καὶ ἐμβαθύνσεως τῆς ἰουδαϊκῆς ἔσχατολογίας. «Ἱστορικῶς θεωρούμενοι ὁ Βαπτιστής, ὁ Ἰησοῦς καὶ ὁ Παῦλος, δὲν εἶναι παρὰ αἱ κορυφαῖαι ἐκδηλώσεις τῆς ἰουδαϊκῆς ἀποκαλυπτικῆς σκέψεως»²!

Ἡ τοιαύτη «συνεπὴς» καὶ μονόπλευρος ἀντίληψις τῆς ἔσχατολογίας τῶν χρόνων τοῦ Ἰησοῦ δὲν εἶναι μόνον ἄνευ βάσεως εἰς τὴν σχετικὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης φιλολογίαν ἀλλὰ καὶ ἱστορικῶς ἀδύνατος. Ἡ παραγνώρισις τοῦ γεγονότος τούτου ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐρευνητοῦ καὶ ἀνθρωπιστοῦ τῶν ἡμερῶν μας, ὃς καὶ ἡ καθόλου προσπύθειά του νὰ κρατήσῃ τὴν ἔσχατολογίαν τῆς Κ. Διαθήκης μακρὰν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τοῦ περιβάλλοντος αὐτὴν κόσμου, ὀφείλονται εἰς τὸν περιεργὸν ζῆλον του νὰ ἐμφανίσῃ οὐχὶ μόνον τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν βασιλείαν του ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρον τὸν σύγχρονον ἰουδαϊσμόν ὅσον τὸ δυνατόν ὑπερβατικώτερα. Ὁ Schweitzer ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς ἀπλοικῆς καὶ ἐπιπολαίας εἰκόνος τῆς θεολογίας τοῦ 19ου αἰῶνος περὶ τοῦ Γαλιλαίου Προφήτου, ὁ ὁποῖος ἴδρυσεν ἐπὶ τῆς γῆς τὴν πνευματικὴν κοινωνίαν τῆς

1. Αὐτόφθι, σελ. 367.

2. Αὐτόφθι.

ἀγάπης καὶ τῆς δικαιοσύνης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀντιδράσεως ἐμπνέονται καὶ ἄλλα σύγχρονα ρεύματα εἰς τὴν θεολογίαν — Barth, Brunner, Reinhold Niebuhr, Bultmann κ. ἄ. Μόνον ὅτι οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν ἀνδρῶν τούτων, καταπολεμοῦντες τὸν ἐβριωντισμὸν τῆς φιλελευθέρου θεολογίας τοῦ 19 αἰῶνος, περιπίπτουν εἰς ἓν εἶδος νεοδοκητισμοῦ, ἀψηφοῦντες τὴν ἱστορίαν εἰς τὴν καλυτέραν περίπτωσιν, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ παραποιοῦντες αὐτήν.

Αἱ προϋποθέσεις τῶν ἀπόψεων τοῦ Schweitzer περὶ τῆς συγχρόνου τῆ Κ. Διαθήκη ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας στηρίζονται ἐπὶ ὅλως ἀθαιρέτων φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν κριτηρίων. Ἐξαλείφει οὗτος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ ἀληθές ἰουδαϊκὸν πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου. Τόσον αὐτῆ, ὅσον καὶ ὁ «μυστικισμὸς» τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὅπως ἀμφοτέρω ἐμφανίζονται ὑπὸ τοῦ Schweitzer, ἐνθυμίζου ἐλληνιστικὰ πρότυπα. Ἰουδαϊκὸς εἶναι μόνον ὁ μανδύας, ἡ δὲ παρηρηνηνευμένη ἰουδαϊκὴ ἐσχατολογία προσφέρει τὰ στοιχεῖα τῆς συνδέσεως τοῦ ἰουδαϊσμοῦ πρὸς τὰς μυστηριακὰς θρησκείας τῆς ἐποχῆς. Ὁ πλήρης σχεδὸν διαχωρισμὸς μεταξὺ τῆς δανιηλιτικῆς ὑπερβατικῆς ἐσχατολογίας καὶ τῆς δαυϊτικῆς προφητικῆς τοῦ παρελθόντος μετατρέπει τὴν πρώτην εἰς τι ὅλως μὴ ἰουδαϊκόν. Ἴδου ὅμως, ἐπὶ τῇ βάσει τοιούτων ἐσχατολογικῶν προϋποθέσεων, εἰς ποῖα περιεργα συμπεράσματα ὀδηγεῖται ὁ ἐρμηνευτὴς τῶν Εὐαγγελίων. Κατὰ τὸν Schweitzer, ἡ ὑπὸ ἀνθρωπίνην μορφήν ἐπὶ γῆς ἐμφάνισις τοῦ ἀνατολικῆς προελεύσεως ὑπερβατικοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου τῶν βιβλίων Δανιὴλ καὶ Ἐνώχ δὲν εἶχεν ἄλλον σκοπὸν παρὰ τὴν ἀπλήν ἀναγγελίαν τῆς δευτέρας ἐλεύσεώς του ἐν δόξῃ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὴν διὰ τοῦ πάθους του σωτηρίαν τῶν ἐκλεκτῶν του ἐκ τῆς καταστροφῆς καὶ τοῦ «πειρασμοῦ» τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν¹. Ἡ τοιαύτη τοῦ Schweitzer ἄποψις οὐδαμοῦ τῆς Κ. Διαθήκης εὐρηται, παραθεωρεῖ δὲ οὗτος ὀλοτελῶς τὸν θεμέλιον τοῦ πρώτου χριστιανικοῦ κηρύγματος, τὴν ἀνάστασιν. Ἐτι περιεργότερα εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Schweitzer περὶ ὑψηλῶν χριστολογικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Συνεδρίου, τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστόν, ἀπετελεῖτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ Σαδδουκαίων! Τὸ Συνέδριον δηλ. ἐπίστευεν, κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, εἰς τὴν ἔλευσιν ὑπερβατικοῦ Μεσσίου, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου, τὸν δὲ Ἰησοῦν κατεδίκασεν ὡς βλάσφημον, ἀκριβῶς διότι ἐνεφάνισεν ἑαυτὸν κατὰ τὴν δίκην ὡς τὸ οὐράνιον ἐκεῖνο Ὅν! Πρὸ τοῦ Πιλάτου ὅμως ἐμφανίζου τὸν Ἰησοῦν οἱ ἄρχοντες ὡς πολιτικὸν ἐγκληματίαν, ἐνῶ ὁ λαὸς ἴστατο εἰς τὸ πραιτώριον μὴ γνωρίζων περὶ τίνος πρόκειται. Ἦσαν ἐκεῖ διὰ νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὸν Πιλάτον τὴν ἀπελευθέρωσιν ἐνὸς ἐγκληματίου κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἐορτῆς (Μάρκ. 15, 6-8). Ὁ Πιλάτος παρουσιάζει τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸ πραιτώριον

1. Αὐτόθι, σελ. 391-92.

μεμαστιγωμένον διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τοὺς ἄρχοντας, ἔχων ὁμοίως τὴν πρόθεσιν τὸν λαόν. Οἱ ἄρχιερεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες ἀντιλαμβάνονται ὅτι ἀποτυγχάνουν εἰς τὸ σχέδιόν των τὸ ἐξολοθρευθῆναι τὸν Ἰησοῦν ἀναμιγνύονται μετὰ τοῦ ἀνιδέου ὄχλου, ποὺ εἶναι ἕτοιμος τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Προφήτου, καὶ — *horribile dictu* — ἀποκαλύπτουν εἰς αὐτὸν τὸ μεσσιανικὸν μυστικὸν τοῦ Ἰησοῦ, ἥτοι τὴν ἀξίωσίν του ὅτι εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου. Τότε ὁ λαός, ὁ ὁποῖος ὡς φαίνεται, συνεμερίζετο τὴν ὑψηλὴν χριστολογία τῶν ἀρχόντων, μὴ δυνάμενος νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἀγανάκτησίν του ἐνώπιον μιᾶς τοιαύτης βλασφημίας, ἐξήτησε τὴν θανατικὴν ἐκτέλεσιν τοῦ Προφήτου !!

Ταῦτα ἐν πάσῃ συντομίᾳ καὶ περὶ τῶν θεωριῶν τοῦ Schweitzer. Ἐξ αὐτῶν ὁμοίως καταφαίνεται πόσον περιέργοι καὶ ἀστήρικτοι εἶναι αἱ περὶ ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας ἀπόψεις τοῦ μεγάλου τούτου ἐρευνητοῦ καὶ ἀνθρωπιστοῦ. Ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν κειμένων, εἴτε πρόκειται περὶ τῶν Ἀποκαλύψεων εἴτε περὶ τῶν Εὐαγγελίων, ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Schweitzer τὴν πεπλανημένην ὁδὸν τῶν λοιπῶν ἐρευνητῶν, ὧν τὰς ἀπόψεις ἐξητάσαμεν. Παρουσιάζει μόνον τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, ποὺ φαίνονται ὅτι ὑποστηρίζουν τὰς ἀπόψεις του, ἀπαλλάσσεται δὲ τῶν λοιπῶν μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι πρόκειται περὶ δευτερευούσης σημασίας στοιχείων. Ὅπως λέγει ὁ Ο. Schmiedel, κάμνει ἀκριβῶς ὅ,τι ἔκαμνον καὶ οἱ Ρῶσσοι γραφειοκράται εἰς τὴν τσαρικήν αὐλήν· ἀφίναν νὰ περάσουν εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν ἀκροάσεων μόνον ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἦτο βέβαιοι ὅτι θὰ ὑποβάλουν τὰ σέβη των εἰς τὸν αὐτοκράτορα¹.

Γ. ΑΙ ΠΕΡΙ ΕΝΙΑΙΑΣ ΙΟΥΔΑΪΚΗΣ ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΘΕΩΡΙΑΙ

Ὀλιγώτερον προσφιλεῖς μετὰ τῶν φιλελ. ἐρμηνευτῶν τυγχάνουν αἱ περὶ ἐνιαίας ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας θεωρίαι, ἂν καὶ αὐταὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διετυπώθησαν ὑπὸ λίαν ἐγκρίτων μελετητῶν τοῦ ἰουδαϊσμοῦ τῶν χρόνων τῆς Κ. Διαθήκης. Ἡ ἐκ τοῦ ἑλληνιστικοῦ συγκρητισμοῦ μᾶλλον ἢ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης καὶ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ἐρμηνεῖα τῆς Κ. Διαθήκης ἔχει μεγάλην σημασίαν οὐ μόνον δι' αὐτὴν ταύτην τὴν Κ. Διαθήκην, ἀλλ' ὡς εἶναι φυσικὸν δι' ὀλόκληρον τὸ θεολογικὸν οἰκοδόμημα. Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ συγγένεια τοῦ τρόπου σκέψεως τοῦ δυτικο-ευρωπαϊοῦ πρὸς τὸν ἑλληνιστικὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, καθίσταται ἀμέσως φανερὰ ἡ δυσχέρεια πολλῶν Καθολικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων Θεολόγων νὰ ἐννοήσουν τὴν Κ. Διαθήκην ἐντὸς ἰουδαϊκῶν προϋποθέσεων. Τὰ αὐτὰ ἰσχύουν καὶ διὰ τὴν μετα-

1. Αὐτόφι, σελ. 395.

2. *Besprechung von A. Schweitzer's «Von Reimarus zu Wrede», ἐν Hauptprobleme der Leben — Jesu Forschung, Tubingen, J. C., B. Mohr, 1906 σελ. 124.*

καινοδιαθηκικὴν ἱστορίαν τοῦ δόγματος. Πολὺ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Snaith ὅτι ἡ ἐν τῇ Δύσει προσπάθεια κατανοήσεως τῶν δογμάτων ἐκ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀποτελεῖ τὴν «τραγωδίαν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας» (the tragedy of christian theology)¹. Εἰς τὴν ἐν γένει συγγένειαν τοῦ συγχρόνου πρὸς τὸ ἑλληνιστικὸν πνεῦμα δέον νὰ ἀποδοθῇ ἡ τάσις τῆς νεωτέρας ἐρεῦνης — ἐκτὸς ὀλίγων λίαν σημαντικῶν ἐξαιρέσεων — νὰ ἐρμηνεύσῃ τοὺς ὄρους καὶ τὰς εἰκόνας περὶ τῶν ἐσχάτων ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ καὶ ἐν τῷ συγχρόνῳ αὐτῇ ἰουδαϊσμῷ ἐντὸς τῶν ἑλληνιστικῶν μᾶλλον ἢ τῶν ἰουδαϊκῶν προϋποθέσεων.

Εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον θὰ ἐκτεθῶσιν αἱ περὶ ἐνιαίας ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας ἀπόψεις τινῶν ἐκ τῶν κορυφαίων μελετητῶν τοῦ θέματος. Ἐκαστος ἐκ τῶν μελετητῶν τούτων διδὼν τὸν ἰδιαιτέρον προσωπικὸν του τόνον εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου. Ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν δέχονται τὸν χαρακτῆρα τοῦτον πνευματικώτερον, ἄλλοι δὲ ὡς περισσώτερον ἢ ὀλιγώτερον συνδεδεμένον πρὸς τὰς ἐθνικὰς ἐπιδιώξεις τῶν Ἰουδαίων. Ὑπάρχει ποικιλία μεθόδων ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τῆς ἐνότητος· ἅπαντες ὁμῶς ἀποκλείουσι πᾶσαν εἰς τὴν οὐσίαν τῆς περὶ τῶν ἐσχάτων διδασκαλίας διείσδυσιν ἑλληνιστικῶν διαρχικῶν ἐπιδράσεων, πειρῶνται δὲ ἐκ τῶν ἔσω, ἐκ τῆς αὐτοαναπτύξεως αὐτῶν τούτων τῶν ἀρχῶν τῆς θρησκείας τοῦ Ἰσραήλ, νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἀπὸ τοῦ β' κυρίως π. Χ. αἰῶνος ἀρξαμένην ἐξατομίκευσιν τῆς ἐσχατολογικῆς ἐλπίδος. Ἄπαντες οἱ ἐρευνῆται οὗτοι δέχονται ὡς βασικῶς ἀδιάσπαστον τὴν ἐκ τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν Διαθήκην ἄγουσαν ὁδόν, ἂν καὶ κατὰ διάφορον ἕκαστος τρόπον φαντάζεται τὴν ἐξέλιξιν ταύτην. Περιττὸν ἴσως καὶ πάλιν νὰ δηλωθῇ ὅτι ὁσάκις γίνεται ἐνταῦθα λόγος περὶ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, ἐννοεῖται πάντοτε ὁ παλαιστίνος ἰουδαϊσμός. Ἐντὸς ὀλοκλήρου τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας μόνον ὁ παλαιστίνος ἰουδαϊσμός ἀποτελεῖ ἰδιότυπον φαινόμενον ἐξ ἐπόψεως θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς.

1. Ὁ **Gustav Dalman** εἰς ἐκ τῶν πλέον ἐγκρίτων συγχρόνων ἀραμαϊστῶν, δέχεται ὅτι εἰς τὸν μεταγενέστερον ἰουδαϊσμὸν εἶχεν ἐπέλθει ἐξέλιξις τις ἐκ τῶν ἐνδον ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔννοιαν τῆς «βασιλείας τοῦ Θεοῦ» ἄνευ δημιουργίας χάσματος μεταξὺ τῆς παλαιότερας καὶ τῆς νεωτέρας περὶ ἐσχάτων ἀντιλήψεως. Ἀντὶ τοῦ Θεοῦ ὡς βασιλεύοντος νῦν ἢ ὡς μέλλοντος νὰ βασιλεύσῃ, ὑπάρχει ἡ τάσις ὡς «βασιλεία τοῦ Θεοῦ» νὰ θεωρῆται ἡ κυριαρχία τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ἀφηρημένῃ ἔννοιά· «βασιλεία» ἐν τῇ ἔννοιά ταύτῃ σημαίνει πάντοτε τὴν κυριαρχικὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἐαυτῆς ἀναπτύξει ἐν τῷ παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι, οὐδέποτε δὲ τὸ βασίλειον

1. Norman H. Snaith, The distinctive ideas of the Old Testament, σελ. 207.

τοῦ Θεοῦ¹. Ἡ ἐξέλιξις αὕτη ἐντὸς τοῦ μεταγενεστέρου Ἰουδαϊσμοῦ συνιστᾷ, κατὰ τὸν Dalman, πρόοδον καὶ ἐν τῇ περὶ Θεοῦ ἀντιλήψει καὶ ἐν τῷ τρόπῳ τοῦ σκέπτεσθαι καθόλου, ἐφ' ὅσον πλέον καθίστανται ἀναγκαῖαι ἀφηρημέναι εἰκόνες (Abstractbildungen) διὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς ἐννοίας τῆς βασιλείας. Ἐνταῦθα διακρίνει τις τὴν τάσιν τῆς νεωτέρας θεολογίας, ἣν εἰσαγωγικῶς ἐσημειώσαμεν, νὰ ἐκτιμᾷ περισσότερο τὸ ἀφηρημένον ἀπὸ τὸ συγκεκριμένον, τὸ γενικὸν ἀπὸ τὸ ἐπὶ μέρους. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ὅ,τι ἀντίθετον πρὸς τὴν ἑβραϊκὴν καὶ τὴν βιβλικὴν καθόλου νοοτροπίαν².

Ὁ Dalman δέχεται τὴν ἐσχατολογίαν τῶν Εὐαγγελίων ὡς ἀνάπτυξιν τῆς Ἰουδαϊκῆς. Ἡ ἐννοία «βασιλεία τοῦ Θεοῦ» παρὰ τῷ Ἰησοῦ σημαίνει τὸ ἀγαθὸν τῆς σωτηρίας (Heilsgut), ὅ,τι δηλ. καὶ ἡ ἐννοία «μέλλον αἰῶν» ἢ «ζωὴ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος». Ἡ «βασιλεία τοῦ Θεοῦ» εἶναι παρὰ τῷ Ἰησοῦ πάντοτε ἐν ἐσχατολογικὸν γεγονός, περὶ τῆς παρουσίας τοῦ ὁποῦ ἐν τῷ παρόντι δύναται νὰ γίνῃ λόγος, διότι τὸ «τέλος» πιστεύεται ὅτι ἤδη ἔφθασεν. «Πρέπει νὰ δεχθῶμεν», γράφει ὁ Dalman, «ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἠννόει τὴν ἔκφρασιν «βασιλεία τοῦ Θεοῦ» ἐν τῇ ἐσχατολογικῇ σημασίᾳ τῆς κατὰ τὸ βιβλίον τοῦ Δανιήλ, ἐχρησιμοποίησε δὲ ταύτην κατὰ προτίμησιν, διότι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ ἴστανται δι' αὐτὸν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο καὶ διότι στερορῶς ἐπίστευεν ὡς προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἀπόκτησιν τῆς σωτηρίας ἐν τῇ ἀμέσῳ μετὰ τοῦ Θεοῦ σχέσει καὶ ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ θελήματος Αὐτοῦ»³.

Αἱ ἐννοιαὶ «ζωὴ» ἢ «αἰώνιος ζωὴ» πρέπει νὰ νοῶνται πάντοτε ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐννοίας «ἀπώλεια» καὶ «κόλασις αἰώνιος». Ἀμφότεραι προϋποθέτουν τὴν κρίσιν. «Ὅσοι ἐξέλθουν τῆς κρίσεως καταδικασμένοι ἀπειλοῦνται μὲ τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, εἰς ὅσους δὲ κηρυχθοῦν ἀθῶοι δωρεῖται ἡ ζωὴ»⁴. Ἐν τῇ τελικῇ κρίσει δὲν ἀποφασίζεται τὸ τέλος ἢ ἡ παράτασις τῆς γῆινης ὑπάρξεως, ἀλλ' ἡ τιμωρία ἐνὸς αἰωνίου διὰ πυρὸς θανάτου ἐν τῇ γέεννῃ διὰ μονίμου ἀποκλεισμοῦ ἐκ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁ προορισμὸς διὰ τὴν αἰώνιον ζωὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. «Κατὰ ταῦτα αἰώνιος ζωὴ σημαίνει οὐσιαστικῶς τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τὸ αὐτὸ δὲ πρᾶγμα σημαίνεται, ὅταν γίνεται λόγος περὶ εἰσόδου εἰς τὴν βασιλείαν ἢ εἰς τὴν «αἰώνιον ζωὴν»⁵. Ἡ ἀντίληψις τοῦ Ἰησοῦ περὶ «ζωῆς» διαφέρει τῆς Ἰουδαϊκῆς, διότι αἱ ἐννοιαὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης ἔχουν παρὰ τῷ Ἰησοῦ ἄλλο ἢ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις νόημα⁶, παρὰ τὴν ἐν πολλοῖς σημείοις συμφωνίαν.

1. Die Worte Jesu, 2te Aufl., Leipzig, 1930, σελ. 77.

2. Βλ. Claude Tresmontant, Essai sur la Pensée Hébraïque, Paris, 1953.

3. Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 110-111.

4. Αὐτόθι, σελ. 131.

5. Αὐτόθι, σελ. 132.

6. Αὐτόθι.

Περὶ τοῦ Μεσσίου ἐμφανίζεται κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰησοῦ νέα τις ἀντίληψις. Διαφόρως πρὸς τὴν παλαιὰν προφητικὴν περὶ Μεσσίου εἰκόνα, λόγος τώρα γίνεται περὶ Μεσσίου προικισμένου διὰ θαυματουργικῆς δυνάμεως, καταλύοντος διὰ τῆς δυνάμεώς του αὐτῆς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Ρώμης καὶ ἐλευθεροῦντος τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκφράσεις τῆς Π. Διαθήκης ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Θεὸν - Λυτρωτὴν ἀπεδόθησαν τώρα εἰς τὸν Μεσσίαν. Οὕτω, λοιπόν, ἔχομεν κατὰ τὸν Dalman, δύο περὶ Μεσσίου εἰκόνας, ἥτοι τὴν παλαιὰν προφητικὴν, ἐν ἣ ὁ Μεσσίας ἐμφανίζεται ἀπλῶς ὡς ὁ πρίγκηψ τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λυτρωθέντος λαοῦ, καὶ τὴν νέαν εἰκόνα, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸν λαὸν λυτρώνει ὁ Μεσσίας. Πάντως, ὑφ' οἰανδήποτε ἔννοιαν, ὁ Μεσσίας, κατὰ τὸν Dalman, δὲν εἶναι τὸ πρόσωπον ὅπερ ἴσταται εἰς τὸ κέντρον τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τοῦ Ἰουδαίου. Δὲν ἔχει τὴν ἀποστολὴν νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἠθικὸν πρότυπον, τὸν ἠθικὸν διδάσκαλον καὶ συμφιλωτὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ, οὔτε βεβαίως εἶναι οὗτος ὁ χορηγὸς τοῦ θείου Πνεύματος· ἀπλῶς βασιλεύει ἐπὶ τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Εἰς βραδυτέρους ἔτι χρόνους ἐγένετο τὸ πρῶτον ὁ Μεσσίας ὁ ἐξηγητὴς τοῦ Νόμου ἢ ὁ μεσίτης μίας νέας Ἐποχῆς¹.

Οἱ Ἰουδαῖοι, κατὰ τὸν Harnack, ἐφαντάζοντο «πᾶν ἀληθῶς ἄξιον ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ἔχον τὴν ὑπαρξίν του ἐν οὐρανοῖς παρὰ τῷ Θεῷ, τοῦτέστιν ἐν τῇ προγνώσει τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο πραγματικῶς ὑπαρκτόν»². Τὴν ἀντίληψιν ταύτην ὁ Dalman θεωρεῖ ὡς μὴ ἰουδαϊκὴν, ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ὡς μὴ παλαιστίνην. Τοιαῦται ἰδέαι ἦσαν συνήθεις παρὰ τῇ ἰουδαϊκῇ «καθβάλα»³. Εἰς ὅλας τὰς παραστάσεις περὶ προϋπάρξεως ἐκφράζεται ἔντονος ἡ προσδοκία τῆς σωτηρίας ὡς λίαν προσεχοῦς ἢ ὡς δυνατῆς ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν. Ἐποῦ δὲ ὁ Μεσσίας ἔπρεπε νὰ εἶναι ἤδη παρών, οἱ ἄνθρωποι διηρωτῶντο ποῦ οὗτος ἦτο παρών. Ἐδῶ εἰσέρχεται ἡ ἔννοια τῆς θείας προνοίας, ἀφοῦ ἡ θεία πρόνοια προετοιμάζει τὰ πάντα, ὥστε ἄνευ ἐμποδίων νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ θεῖον σχέδιον περὶ τοῦ κόσμου⁴.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν τίτλον «Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ὁ Dalman δέχεται αὐτὸν μὲ μεσσιανικὸν νόημα ἐν ταῖς Παραβολαῖς τοῦ Ἐνώχ, ἐν 4 Ἐσδρα κεφ. 13 καί, βεβαίως, εἰς βραδυτέρα τινα ραββινικὰ κείμενα. Φυσικά, ὁ Dalman εἶναι πολὺ ἐπιφυλακτικὸς, σημειοῖ ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ ὄρου τούτου δὲν ἦτο συνήθης, εἶναι ὅμως ἀληθές ὅτι δὲν ἐξάγει μετὰ συνεπειάς τὰ συμπεράσματα τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοχῆς τῶν ἀνωτέρω χωρίων ὡς ἀρχικῶν καὶ γνησίων. Ὅσα γράφει πάντως εἶναι ἱκανὰ διὰ τὸν Schweitzer, ὥστε οὗτος ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς περὶ ἀνατολικοῦ ὑπερβατικοῦ Υἱοῦ τοῦ

1. Αὐτόθι, σελ. 245.

2. Dogmengeschichte³, 1, σελ. 755.

3. Worte Jesu, σελ. 245.

4. Αὐτόθι, σελ. 248.

ἀνθρώπου θεωρίας του ¹. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ὁ Dalman διὰ τῆς ἀνωτέρας ἐκδοχῆς του ἐκτίθεται εἰς πολλαπλοῦς κινδύνους, οὗτος μετὰ καθαρᾶς σκέψεως καὶ συμφώνως πρὸς τὰ κείμενα καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν συνδέει τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ μεσσιανικὴν χρῆσιν τοῦ ὄρου «Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιήλ, διότι οὐδαμοῦ ἐκτός τοῦ Δανιήλ σαφέστερον διδάσκειται ὅτι παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ δέον νὰ ἀναμένηται ἡ μεταβολὴ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ «κράτος» καὶ ἡ «βιαιότης» δίδονται ὡς δῶρα παρὰ τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν εἰς τὸν «Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». Ἐν τῷ συνειδῶτι τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἰησοῦ ὑπῆρχε τὸ προαγγέλμα τοῦ πάθους καὶ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου, ἐνῶ ὁ ἐνδεικτικὸς τοῦ ἀναμενομένου ὑπὸ τῶν συγχρόνων του λυτρωτοῦ ὄρος «Μεσσίας» ἐσήμαινε μόνον τὸν ἐνδοξον βασιλέα τῆς μεσσιανικῆς ἐποχῆς. Τὸν ὄρον «Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἐχρησιμοποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἵνα ἐκφράσῃ ὅτι δὲν ἦτο ἰσχυρὸς τις κατακτητῆς ἢ καταστροφεὺς ἀλλ' ἀδύνατος «ἀνθρώπος», τὸν ὅποιον ὁ Θεὸς ἔθεσεν ὑπὸ τὴν αἰγίδα Του καὶ προώρισε νὰ γίνῃ ὁ Κύριος. Ὁ «Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» εἰς τὰ χεῖλη τοῦ Ἰησοῦ σημαίνει ὅτι τὸ Ἀρνίον εἰς τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως ².

Αἱ κυριώτεραι τῶν ἐσχατολογικῶν καὶ μεσσιανικῶν ἐννοιῶν, ὡς ἐρμηνεύονται ὑπὸ τοῦ Dalman, οὐδενὸς στοιχείου διαρχίας παραδέχονται τὴν διεῖσδυσιν εἰς τὸν σύγχρονον τοῦ Κυρίου Ιουδαϊσμόν. Ἐπίσης μετὰ σαφηνείας καὶ συμφώνως πρὸς τὰ κείμενα δεικνύουν τὴν ἀπὸ τοῦ Ιουδαϊσμοῦ μετάβασιν εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐννοιαν τῶν ἐσχατολογικῶν καὶ μεσσιανικῶν τούτων ὄρων. Τὸ ἔργον τοῦ Dalman ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς εἶναι ὁμολογούμενως περισπούδαστον.

2. Ὁ **Wilhelm Wrede** ἐν τῷ μνημειῶδει αὐτοῦ ἔργῳ Περὶ τοῦ Μυστικοῦ τοῦ Μεσσίου ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ³ εὗρισκει ἐν τῇ εὐαγγελικῇ παραδόσει δύο ἐσχατολογικὰς περὶ τοῦ Μεσσίου ἀπόψεις, μίαν Ιουδαϊκὴν καὶ μίαν χριστιανικὴν. Ἰουδαϊκῆς προελεύσεως εἶναι ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἰησοῦ ὡς μεσσιανικοῦ προφήτου τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ - Μεσσίου ὡς πάσχοντος Δούλου τοῦ Θεοῦ θεωρεῖ ὁ Wrede ὡς τὸ ἐσχατολογικὸν δόγμα τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος. Οὗτος ὄχι μόνον δὲν εὗρισκει διάσπασιν ἐντὸς τῆς συγχρόνου τῷ Κυρίῳ Ιουδαϊκῆς προσδοκίας, ἀλλὰ καὶ ἀπορρίπτει τὴν ἄποψιν τοῦ Welhausen καὶ τῶν πλείστων ἐκ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν περὶ πνευματικῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐρμηνείας τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν εἰκόνων τῆς λαϊκῆς Ιουδαϊκῆς ἐλπίδος, δέχεται δε ὅτι αὕτη τελεῖ ἐν ἀπλύτῳ ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν ἐσχα-

1. Ἐνθ. Ἀνωτ. σελ. 280 - 284.

2. Ἀπόθι, σελ. 216 ἔξ.

3. Das Messiasgeheimniss in den Evangelien, Gottingen. Vanderhoeck und Ruprecht, 1901.

τολογία τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων διαφέρουν αὐταί μόνον ὡς πρὸς δύο σημεῖα, ἧτοι ἐν ταῖς περὶ σταυρικοῦ θανάτου καὶ περὶ ἀναστάσεως τοῦ Μεσσίου ἀπόψεσιν. Ἡ σύγκρουσις μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀπόψεων εἶναι φανερά δι' ὅλης τῆς ἀφηγήσεως τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων, ἐκφράζεται δὲ ἄριστα εἰς τὴν θεωρίαν περὶ τοῦ μυστικοῦ τοῦ Μεσσίου. Εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν Συνοπτικῶν, κατὰ τὸν Wrede, αἱ δύο ἀπόψεις συγχωνεύονται, ἐνῶ οὐδεμίαν ἄμεσον ἔχουν σχέσιν μεταξύ των, ἧτοι γενική τις ἀποψις τοῦ ἰουδαϊκοῦ ὀρίζοντος τῶν μαθητῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ δογματικὴ περὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ πάθους ἀποψις ἀφ' ἑτέρου¹. Ἄλλ' ἡ διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ Μεσσίου, κατὰ τὸν Wrede, οὐδεμίαν οὐσιώδη ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῆς ἐσχατολογικῆς προσδοκίας συνεπάγεται. «Ἡ ἀντίθεσις τῆς μεσσιανικῆς δόξης ἄνευ παθημάτων πρὸς τὴν μεσσιανικὴν δόξαν μετὰ παθημάτων ἢ, καλύτερον, διὰ τῶν παθημάτων εἶναι κάτι ὅλως διάφορον τῆς ἀντιθέσεως πνευματικῶν πρὸς ἐθνικοπολιτικὰς ἀντιλήψεις ἐν τῇ συνήθει ἔννοιᾳ»². Ἀποκρούει τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ Κύριος ἠρμήνευσε τὴν περὶ τοῦ Μεσσίου εἰκόνα τῶν συγχρόνων του πνευματικῶς. «Ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἐννοῶ τὴν ἀποψιν αὐτῆν», γράφει. «Πῶς εἷς Ἰουδαῖος ζῶν καὶ δρῶν ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ του ὑποκαθιστᾷ τὴν κρατοῦσαν περὶ Μεσσίου ἀντίληψιν δι' ἄλλης ἀπόψεως, ἧτις αἴρει ἅπαντα τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ ἐκείνης, μεταβάλλει δὲ τὴν κρατοῦσαν θεοκρατικὴν - ἐσχατολογικὴν ἰδέαν εἰς πνευματικὴν καὶ ὑπερβατικὴν, ἧτοι εἰς κάτι ἄγνωστον παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις;»³. Εἶναι ἀδύνατος οἰαδήποτε διάκρισις μεταξὺ τῆς δῆθεν ὑπερβατικῆς ἐσχατολογίας τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς λαϊκῆς πολιτικῆς ἐλπίδος⁴. Οὐδαμοῦ ὁ Ἰησοῦς ψέγει τοὺς μαθητὰς ἢ τὸν λαὸν διὰ τὰς μεσσιανικὰς τῶν ἀντιλήψεις. Δὲν ὑπάρχουν εἰς τὰ Συνοπτικά Εὐαγγέλια ἕλη ἀγῶνος τοῦ Ἰησοῦ πρὸς ἐσφαλμένας μεσσιανικὰς προσδοκίας. Ὁ Μάρκος ἐξηγεῖ εἰς τὸ Εὐαγγέλιόν του πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἀναγνώστας του τὰ ἰουδαϊκὰ ἔθιμα περὶ καθαρισμοῦ· οὐδαμοῦ ὅμως λέγει τι περὶ ἀντιθέσεως τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὴν ἰουδαϊκὴν μεσσιανικὴν προσδοκίαν. Εἶναι ἐπίσης βέβαιον ὅτι ἐν τῷ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίῳ ὁ Ἰησοῦς ὄχι μόνον δὲν μάχεται ἐναντίον ὕλικῶν ἀντιλήψεων (sinnliche Vorstellungen) περὶ τοῦ Μεσσίου καὶ τῆς βασιλείας του, ἀλλὰ τὰς χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ ἴδιος. Καθιστᾷ τοὺς Μαθητὰς προσεκτικούς εἰς τὸ ζήτημα τῆς ματαιοδοξίας καὶ τῆς ἐπιδιώξεως ἐπιβολῆς ἐπὶ τῶν ἄλλων, ζητῶν παρ' αὐτῶν νὰ εἶναι ὁ εἰς ὑπερρέτης τοῦ ἄλλου, ὑπόσχεται ὅμως εἰς τὸν Πέτρον ὕλικά ἀγαθὰ (Μάρκ. 10, 29 ἔξ.) ὡς ἀμοιβὴν τῆς αὐταπαρνήσεώς του, ἡ δὲ ἀπάντησις του πρὸς τοὺς υἱοὺς Ζεβεδαίου, αἰτοῦντας τιμητικὰς ἐν τῇ βασιλείᾳ θέσεις, ἐξυπακούει

1. Αὐτόθι, σελ. 131.

2. Αὐτόθι, σελ. 45.

3. Αὐτόθι, σελ. 220.

4. Αὐτόθι, σελ. 46.

ὅτι ὑπάρχουν τοιαῦται τιμητικαὶ διακρίσεις ἐν τῇ βασιλείᾳ (Μαρκ. 10, 35 ἔξ.)¹. Γεννᾶται ὁμῶς τὸ ἐρώτημα : ἀφοῦ ὁ Ἰησοῦς ἐδέχετο αὐτοσύιαν τὴν μεσσιανικὴν προσδοκίαν τοῦ λαοῦ του, δὲν πρέπει νὰ ἐφρόνει καὶ περὶ ἑαυτοῦ ὡς ἐθνικοπολιτικοῦ Μεσσίου; Ὁ Wrede ἀποφεύγει καὶ τὸ ἐρώτημα καὶ τὴν ἀπάντησιν, διατεινόμενος ὅτι ὁ Ἰησοῦς οὐδέποτε ἐνεφάνισε ἑαυτὸν ὡς τὸν Μεσσίαν· ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἦτο ὁ Μεσσίας ἀποτελεῖ πίστιν καὶ δόγμα τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος².

Εἶναι ἐξ ἄλλου γνωσταὶ αἱ ἀπόψεις τοῦ Wrede περὶ τῆς ἐσχατολογίας τοῦ Παύλου. Δέχεται χάσμα μεταξὺ Ἰησοῦ καὶ Παύλου. Πολλὰ ἐσχατολογικὰ στοιχεῖα εἶναι κοινὰ πρὸς ἀμφοτέροις, πρέπει ὁμῶς νὰ θεωρηθῇ ἀμφίβολον ὅτι ἡ παυλιανὴ περὶ τοῦ μέλλοντος εἰκὼν συνεχίζει τὰς ἐσχατολογικὰς ἰδέας τοῦ Ἰησοῦ³. Βεβαίως εἰς τὸ θέμα τοῦ Μεσσίου δὲν δύναται νὰ γίνῃ οὐδεμία σύγκρισις μεταξὺ τῶν ἀπόψεων τοῦ Παύλου καὶ τῶν ἀπόψεων τοῦ Ἰησοῦ, τοῦτο δὲ εἶναι πολὺ φυσικόν, ἀφοῦ οὐδαμοῦ ὁ Wrede πειράται νὰ εὔρη ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ποῖα ἦσαν αἱ μεσσιανικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ Ἰησοῦ· ὅ,τι τονίζει ἐπανειλημμένως εἶναι ἡ ταυτότης τῶν ἀπόψεων Ἰησοῦ καὶ Ἰουδαϊσμοῦ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἔσχατα καθόλου. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ Wrede ἐν τοῖς ἀφορῶσιν εἰς τὸν Μεσσίαν συγκρίνει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Παύλου μόνον πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος, εὐρίσκει δὲ ταύτην ὅλως διάφορον ἐκείνης κατὰ τε τὴν οὐσίαν καὶ τὴν μορφήν⁴. Κατὰ τὸν Wrede, ἡ νέα αὕτη χριστολογία τοῦ Παύλου διακόπτει οὐσιωδῶς τὴν συνέθειαν τῆς Ἰουδαιοχριστιανικῆς παραδόσεως, ὡς αὕτη εὔρηται ἐν τοῖς Συνοπτικοῖς Εὐαγγελίοις. Ἐδῶ, λοιπόν, εἰς τὸν Παῦλον διασπᾶται ἡ ἐνότης τῆς Ἰουδαϊκῆς καὶ τῆς Ἰουδαιοχριστιανικῆς ἐσχατολογίας, ὅπως, κατὰ τὸν ἔγκριτον ἐρευνητὴν, διασπᾶται εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ καὶ ἡ καινοδιαθηκικὴ παράδοσις καθόλου. Εἰς τὸ ἐρώτημα ὁμῶς πόθεν ἡ νέα αὕτη χριστολογία τοῦ Παύλου ὁ Wrede δὲν δίδει ἀπάντησιν. Ἐρευνᾷ καὶ ἀπορρίπτει ὠρισμένας ἐκ τῶν προταθεισῶν ἀπαντήσεων, καταλήγει δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἔρευνα τώρα μόλις ἐπιλαμβάνεται τῆς σοβαρᾶς μελέτης τοῦ προβλήματος. Δύο τινά, κατὰ τὸν Wrede, εἶναι βέβαια, ὅτι δηλ. ὁ Παῦλος, πρὶν γίνῃ χριστιανός, εἶχεν ὠρισμένας παραστάσεις περὶ θείου τινὸς ἐν οὐρανοῖς ὄντος, τὰς ὁποίας, ὅταν ἔγινε χριστιανός, μετεβίβασεν ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ⁵, καὶ ὅτι τὰς παραστάσεις ταύτας δὲν ἔλαβεν

1. Αὐτόθι, σελ. 46.

2. Βλ. ἰδίᾳ μεταξὺ τῶν ἄρθρων τοῦ Wrede ἐν *Vorträge und Studien*, Tübingen 1907, τὰ ἄρθρα: «Jesus als Davidsohn», σελ. 147 - 177 καὶ «Die Predigt Jesu vom Reiche Gottes», σελ. 84 - 126.

3. W. Wrede, *Paulus*, 2te Aufl., Tübingen, J. C. B. Mohr, σελ. 91.

4. Αὐτόθι, σελ. 86.

5. Αὐτόθι, σελ. 87.

ἐκ τῆς πρώτης κοινότητος. Πόθεν προῆλθον αὐται δὲν εἶναι, κατὰ τὸν Wrede, εἰσέτι γνωστόν.

Εἶναι, νομίζομεν, φανερά τὰ σφάλματα καὶ τὰ κενὰ τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ Wrede. Ὁρθῶς τονίζει τὴν ἐνότητα τῆς περὶ τῶν ἐσχάτων διδασκαλίας τοῦ συγχρόνου τῷ Κυρίῳ ἰουδαϊσμοῦ· ἀλλ' ὁ Κύριος εἶναι τόσον ἀνώτερος τῶν συγχρόνων του, ὥστε ν' ἀποτελῆ σφάλμα ἢ ὑπόθεσις ὅτι οὗτος δουλικῶς ἐδέχθη καὶ ἀφωμοίωσεν τὴν ἐσχατολογίαν τοῦ περιβάλλοντός του· διότι τοιοῦτόν τι φαίνεται ἀποδεχόμενος ὁ Wrede ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐσχατολογίαν. Ἀντιθέτως εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐμβάθυνσιν τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ συγχρόνου τῷ Κυρίῳ ἰουδαϊσμοῦ, οὗτος μετὰ τῶν πλείστων φιλελευθέρων ἐρευνητῶν ἐξαίρει τὴν ἰδιοφυΐαν καὶ πρωτοτυπίαν τοῦ Ἰησοῦ. Εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ διακριθῇ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἢ ἠθικῇ διδασκαλίᾳ ἀπὸ τῆς περὶ τῶν ἐσχάτων ἐλπίδος; Ἐπειτα, λόγῳ τῶν φιλοσοφικῶν του προϋποθέσεων, ὁ Wrede ἀποκλείει τὴν ἱστορικότητα τῆς βάζεως καὶ οὐσίας τῆς ἰδέας τοῦ μεσσιανικοῦ μυστικοῦ. Ἀφορμώμενος ὅμως ἐξ ἄλλων προϋποθέσεων οὐδένα λόγον εὐρίσκει τις νὰ μὴ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ συνειδὸς τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῆς ἀποστολῆς Του τὴν ἰδέαν τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως. Διὰ τὴν ἢ ἰδέαν τοῦ πάσχοντος καὶ ἀνισταμένου Μεσσίου πρέπει νὰ εἶναι γέννημα τῆς κοινότητος, οὐχὶ δὲ βίωμα καὶ πραγματοποιήσις αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἰησοῦ; Ὁ Wrede ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Ἰησοῦς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῆς κοινότητος ὡς ὁ Μεσσίας. Ἀπὸ τῶν ἰδικῶν του ὅμως προϋποθέσεων ἀφορμώμενός τις θὰ ἔπρεπε λογικῶς νὰ διαπιστώσῃ τὸ ἀντίθετον, ὅτι δηλ. ὁ Ἰησοῦς ἀνεστήθη ὑπὸ τῆς κοινότητος, διότι αὕτη ἀνεγνώριζεν εἰς τὸ πρόσωπόν Του τὸν Μεσσίαν. Εἶναι τελείως αὐθαίρετος καὶ ἀπολύτως ἀντίθετος πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῶν κειμένων ἢ προσπάθεια τοῦ Wrede νὰ ἐξαφανίσῃ ἀπὸ τὸ συνειδὸς τοῦ Κυρίου καὶ ἀπὸ τὴν δρᾶσιν του πᾶν μεσσιανικὸν στοιχεῖον, διατεινόμενος ὅτι ἅπαντα τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι δημιουργήματα τῆς θεολογίας τῆς πρώτης κοινότητος. Ἡ ἄρνησις τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Κύριος κατὰ τὴν δημοσίαν δρᾶσίν του, μάλιστα περὶ τὸ τέλος αὐτῆς, ἐδημιούργησεν ἐσχατολογικὰ γεγονότα, καθιστᾷ ἀκατανόητον ὅχι μόνον τὴν σταύρωσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀνάστασιν καὶ αὐτὴν τὴν δημιουργίαν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπειτα ὁ Wrede δὲν ἐκτιμᾷ δεόντως τὰς συνεπείας τῆς τερραστίας ἐπαναστάσεως, ἣν ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ ἐντὸς τῆς κατὰ παράδοσιν μεσσιανικῆς προσδοκίας ἢ παραδοχῆ παθητοῦ καὶ ἀνισταμένου Μεσσίου. Ἡ ἰδέα αὕτη περὶ τοῦ Μεσσίου ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἠθικῆς τῆς ἐσχατολογικῆς κοινότητος ἀποτελεῖ τὴν ζύμην, ἢ ὁποία μετεμόρφωσεν ὅλον τὸ φύραμα τῆς ἰουδαϊκῆς ἐσχατολογίας. Εἶναι πάντως φανερόν ἐκ τῶν κειμένων ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν ἐδίδαξεν ἀπλῶς περὶ τῶν ἐσχάτων, ἀλλ' ἐδημιούργησεν ἐσχατολογικὰ γεγονότα. Ὅ,τι ἔχει πρωταρχικὴν σημασίαν διὰ τὸν Ἰησοῦν, οὐχὶ μόνον τοῦ

τετάρτου Εὐαγγελίου ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν Ἰησοῦν τῶν Συνοπτικῶν, δὲν εἶναι τί οὗτος διδάσκει, ἀλλὰ τί πράττει μέχρι τῆς τελικῆς πράξεως τοῦ μυστικοῦ δράματος, ἤτοι τῆς ἀναστάσεως. Τόσον τὰ θαυματουργικὰ «σημεῖα» ὅσον καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ἔσχατολογικὰ γεγονότα, πὺν εἰσάγουν εἰς τὰ σημεῖα τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ ἐρμηνεύουν αὐτὰ (τὸ σημεῖον Ἰωάνη τοῦ προφήτου).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν εὐρεσιν τῶν προϋποθέσεων τῆς χριστολογίας τοῦ Παύλου πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Wrede παραγνωρίζει τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ὑπάρχει ὑψηλὴ καὶ χθαμαλὴ χριστολογία ἐντὸς τῆς πρώτης κοινότητος. Οὐδεμία βασικὴ καὶ οὐσιαστικὴ διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν χριστολογίαν ὑφίσταται μεταξὺ τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν Πράξεων ἀφ' ἑνός, τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Ἰωάννου ἀφ' ἑτέρου. Ὁ Ἰησοῦς ὡς ἡ πραγματοποιήσις τοῦ ἔσχατου ἐν τῇ ἀναστάσει εἶναι διὰ τὸν Παῦλον, ὡς καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς συγγραφεῖς τῆς Κ. Διαθήκης, ἡ πηγὴ ὅλων τῶν χριστολογικῶν ὄρων καὶ εἰκόνων τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Ἡ μελέτη τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου ἀφ' ἑτέρου δὲν θέτει πρόβλημά τι χριστολογικῶν δῆθεν αὐτοῦ διαφορῶν ἀπὸ τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων καὶ διδασκάλων τῆς ἀρχικῆς κοινότητος.

(Συνεχίζεται)